

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հայերի մեծագոյն մասը, որի հետ մենք իսկապէս գործ ունինք մեր աշխատութեան մէջ, և որը թուով մօտ երեք միլիօն է հաշոււմ, բնակոււմ է հետեւեալ՝ մասամբ բնական և մասամբ էտնօգրաֆիական սահմանների մէջ՝ Կովկասեան լեռնաշղթան, Կասպից ծովը, Իրանա-քրդական բարձրութիւնները, Նփրատ դեռը, Սև ծովը և Վրաստանը *): Այդ երկրում հայերի հետ միասին բնակուած են նոյնպէս տաճիկները, քրդերը և տարբէջան թրքերը: Ռուսական Հայաստանում (այսինքն Երևանի նահանգում) և Թիւրքա-Հայաստանի մի քանի մասերում, հայերը մեծամասնութիւն են կազմում **): Իսկ Տաճկա-Հայաստանի միւս մասերում և Անդրկովկասի արևմտեան կողմերում նրանք թէև մեծամասնութիւն չեն կազմում, այնուամենայնիւ նշանաւոր տեղոս են ներկայացնում:

Մինչև մեր դարի՝ առաջին քառորդի վերջը ամբողջ լիշեալ երկիրը գտնոււմ էր կատարեալ շփոթութեան և անա-

*) Համարեա նոյն սահմաններն է գնում Հայաստանին Եօպէնը: «Հայաստան կոչուած երկիրը մի ժամանակ կազմում էր բաւական նշանաւոր պետութիւն 1500 վերստ երկարութեամբ (Նփրատ գետի ափերից մինչև Քաւուր ու Կասպից ծովը) և 1200 վերստ լայնութեամբ (Լազերի երկրից, Կովսիդից, Կովկասեան լեռնաշղթայից ու Իրէրիայից մինչև Դիարբէքիի սահմանները)». Шопенъ. Историч. Памяти. Стр. 1.

***) Հայերը ամենախիտ կերպով գտնոււմ են. Ալեքսանդրապօլում 91%, Ախալքալաքի գաւառում 76%, Նոր-Բալաղէտի ու Էջմիածնի գաւառներում 64% և Շուշուայ գաւառում 58%: (Отчетъ Импер. Георг. Общ. XVIII).

պահովութեան մէջ: Հայերն էլ ամեն կողմից հալածուած էին որպէս զեապուրներ: Ոչ մի հայկական գիւղ, ոչ մի հայաբնակ քաղաք խաղաղ, ապահով գոյութիւն չունէր: Գիւղեր ու քաղաքներ քարուքանդ անելը տաճկաց կամ պարսից զօրաց ձեռքով, կամ թէ նոյն իսկ մահմեդական ազգաբնակչութեան ձեռքով, առօրեայ երեսութներ էին: Միայն իրանց տնտեսական գործունէութեամբ էին կարողանում պահպանել հայերը իրանց գոյութիւնը, ըստ որում քարուքանդ արածը նորից վերականգնում էին ժամանակի ընթացքում: Բայց տնտեսական կեանքի մէջ դեռ լառաջագիժական քայլեր անելը անհնար էր:

Սկսած մեր դարի սկզբից երկրի մի քանի մասերը փոքր առ փոքր անցան ռուսաց ձեռքը, ռուսի և հնարաւոր եղաւ աւելի ապահով ապրել և աւելի արդիւնաւէտ կերպով տնտեսութեամբ պարագայել: Եւ իսկապէս էլ, այն ժամանակից սկսած, հայ ժողովրդի տնտեսական զրութիւնը օրէցօր բարւոյնաց:

Սրա հակառակ, Տաճկական Հայաստանում դեռ մինչև օրս շարունակուում է կալքի և կեանքի անապահովութիւնը: Այստեղ հայերը ոչ միայն տնտեսապէս չեն լառաջագիժում, այլև Բերլինի կոնգրէսից սկսած, մինչև անգամ անհերքելի կերպով յետադիմում են, որովհետև մահմեդական ազգաբնակչութեան ֆանատիկոսութեան հետ, միացել է կառավարութեան կորստաբեր քաղաքականութիւնը, որի նպատակն է հայերին ստիպել երկրից դուրս գալթել, կամ թէ տեղն ու տեղը բնաջինջ անել: Այդպիսի հանգամանքներում է հարկէ տնտեսութիւնն էլ իւր բոլոր ճիւղերով մնում է առանց զարգանալու:

Սոյն ասպարիզում ռուսական հայերի մէջ վերակազմութիւն է կատարւում: Արդիւնագործութեան ազգային ձևերը չեն կարողանում մրցել մօտեցող եւրոպական քաղաքակրթութեան հետ, ռուսի և մեծ մասամբ անհետանում են, իսկ փոքր մասամբ որոշ չափով կերպարանափոխուելով, այնուամենայնիւ պահպանում են իրանց գոյութիւնը:

Բոլոր վերև լինուած հանգամանքները պայմանաւորուած են հայ ժողովրդի տնտեսութիւնը, որի մէջ կարելի է նկատել երեք գլխաւոր շրջաններ:

1) Հայ ժողովրդի մեծագոյն մասը զբաղուած է երկրագործութեամբ, որը դեռ կատարուած է հին, նախնական եղանակներով: Միայն ուսաց հայերի մէջ նկատուած են դէպի նոր ձևերը անցնելու փորձեր:

2) Քաղաքային ազգաբնակչութիւնը պարապուած է արհեստագործութեամբ, որ դեռ բազմիցս հին տեղական ձևերով է կատարուած:

3) Գոյութիւն ունի վաճառականների մի նշանաւոր դասակարգ, որը տեղական հում նիւթերը հաւաքում և արտահանում է և սրա փոխարէն եւրոպական արհեստագործութեան արդիւնքները ներմուծում է և երկրի մէջ տարածում:

Սակայն աւելի մեծ քաղաքներում և հում նիւթերի առատ եղած տեղերում սկսել են յառաջ գալ արհեստագործութեան եւրոպական ձևերը, որոնք միանալով ներմուծուող ապրանքների հետ, մրցում են տեղական արդիւնքների հետ և սպառւում նրանց ընաջինջ անել, և կամ առնուազը յետ են մղում նրանց: Բայց այդ պրօցեսը դեռ իւր գագաթնակէտին չէ հասել, ուստի և բոլոր հին ձևերը դեռ շատ տեղ գոյութիւն ունին:

Ինչ վերաբերում է յատկապէս արհեստագործութեանը, այստեղ էլ մենք կարող ենք զանազանել երեք տեսակ տնտեսութիւն, նախելով թէ ով է աշխատութեան պարագլուխը:

1) Ընտանիքի մի անդամը մասնաւորապէս արհեստագործութեան վարողն է: Արհեստագործութիւնը կատարուած է ընտանիքի մէջ: Այդ ձևը գիւղական ազգաբնակչութեան մէջ սովորականն է և շարունակուած է փոքր քաղաքներում, թէև մասամբ կերպարանափոխուած, իսկ մեծ կամ

քաղաքակրթուած քաղաքներում համարեա բոլորովին անհետանում է:

2) Զեռնարկութեան գլխին կանգնած է վարպետը: Այդ ձևը գիւղական կեանքում գեռ սաղմային գրութեան մէջ է: Փոքրիկ քաղաքներում զարգանում է նա իւր բոլոր ոլորտի և արգիւնագործական ասպարիզում գլխաւոր դերն է խաղում: Իսկ շփուելով գրսից եկող քաղաքակրթութեան հետ, թուլանում է նա և զնում է գէպի անկումը:

3) Վերջապէս արգիւնագործութեան պարագլուխը, սեփականատէրը, հանգիստանում է գրամատէրը, որը շատ անգամ ինքը արհեստաւոր չէ, բայց և արնպէս կարողանում է բաժանել գործը և հսկել նրա վրայ և շահագործել իւր օգտին:

Արգիւնագործութեան լիշեալ երեք տեսակները կը նկարագրենք առանձին-առանձին գլուխների մէջ:

